

Szaknyelvi és terminológiai ismeretek I.

SZTE 2008

Kiss Gábor

**TINTA Könyvkiadó,
kissgabo kukac tintakiado pont hu**

Általános információk

Tananyag, információk, határidők, feladatkiírás:

<http://www.tintakiado.hu/kissgabor>

Kapcsolattartás:

kissgabo kukac tintakiado pont hu

Követelmények

1. Aktív részvétel minden órán

(szept. 18., okt. 9., dec. 4.)

2. A feladatkiírásban szereplő két feladat elvégzése

A feladatok beküldési határideje december 1.

A szavak jelentősége

Szavak

Világokat jelentenek

Meghaltál, ha már nincsenek

...

Ölnek és feltámasztanak,

Szavak, csodálatos szavak.

Juhász Gyula: Szavak

* * *

A szó veszélyes fegyver

...

A szó veszélyes fegyver

és van aki fegyvertelen

Illés együttes (1973)

A nyelv és a figyelő ember kapcsolata

Cosimo Medici (1389-1464) amint csak tehette elhagyta Firenzét. Falusi birtokán nyugodtan olvasgatott és olyan tevékenységeknek szentelte az idejét, amelyek számára kikapcsolódást jelentettek, mint például a szőlőmetszés, az olajfák gondozása, mandulafák, eperfák ültetése.

Szívesen beszélgetett a helybeli paraszttal, tőlük leste el azokat a közmondásokat és történeteket is, amelyekkel Firenzébe visszaérve saját beszédét színezte.

A szótár a világ tükre

„Szótárt lapozgatok. Van-e a szótárnál gazdagabb, élőbb, lelkesebb valami? Benne van a nyelvünk összes szava. Benne van a virágok, ásványok, rovarok, háziállatok és fenevadak, a szerszámok, a közlekedési eszközök, és fölszerelések, a fegyverek, és hangszerek, a mesterségek, a testrészek, a nyavalyák neve.

Benne van a gyöngédség és a durvaság minden árnyalata, az udvariasság és gorombaság, a szemérem és a trágárság, a szépség és a rútság, az illat és a bűz, a tisztaság és a szutyok, a boldogság és a boldogtalanság, az önfeláldozás és a gyilkosság.

Benne van a múltam, a jelenem és a jövőm. Benne van az életem. Benne van a halálom is. Benne van a sorsom.”

Kosztolányi Dezső, Szótárt lapozgatok, 1929.

A nyelvről nehéz szólni

A feleségemet Bostonban ismertem meg.

Hol van az Eiffel-torony?

Láttam a férfit a távcsővel.

Régen nem láttalak.

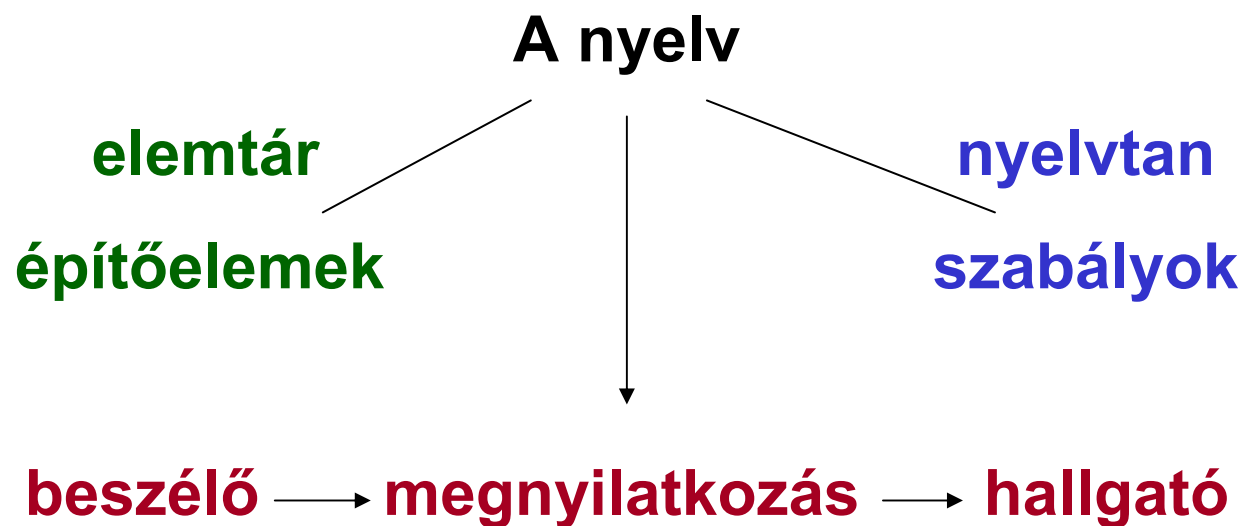
Éhes vagyok. (Szól este a gyerek)

csirkemell-sonka, műanyag-fakanál,

háromkerekű kerékpár, betontalpfa

Mi ez a rúzsolt a nyakadon? Szájhagyomány.

A nyelv működése

A nyelv szintjei

szöveg

idézet

szállóige

közmondás

szólás

állandósult szókapcsolat

kollokáció

szó

toldalék

hang

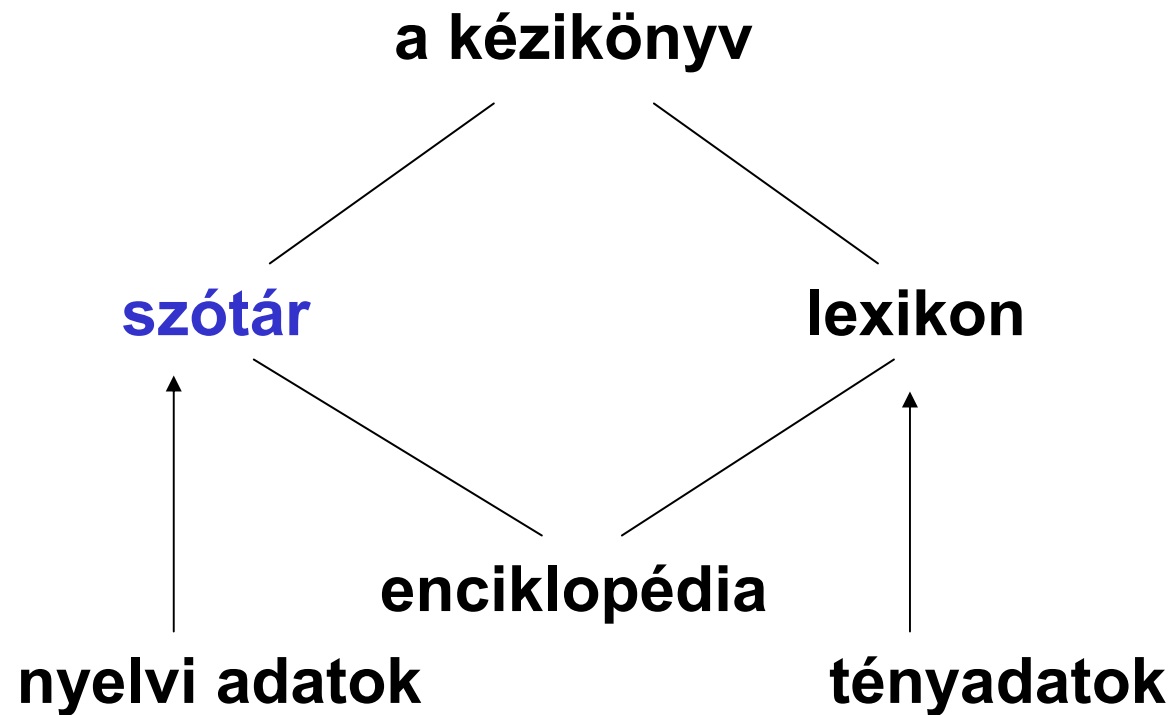

Az elemtár és a nyelvtan összefüggése

Az **elemtárban** lévő elemek kapcsolódási szabályait
a **nyelvtan** adja meg a nyelv minden szintjén

Szavak szintjén az elemeket a **szótár** tartalmazza

A kézikönyvek és a szótár kapcsolata

A nyelvi rétegek I.

Az alap:

Nemzeti nyelv, irodalmi nyelv, köznyelv, normatív nyelv

Vízszintes és függőleges rétegződés

Területi rétegződés / földrajzi megoszlás („vízszintes”)

nyelvjárások, tájnyelv, népnyelv, regionális köznyelv

különböző hangállomány,

különböző szókészlet,

kissé különböző grammatika

A nyelvi rétegek II.

Foglalkozások szerinti rétegződés /

társadalmi rétegek szerinti megoszlás („függőleges”)

csoportnyelvek, rétegnyelvek:

sajtónyelv, hivatali nyelv, politikai zsargon, sportnyelv,

szaknyelvek:

tudományos nyelv, műszaki nyelv, jogi nyelv

azonos hangállomány

különböző szókészlet

azonos grammatika

A nyelvi rétegek III.

Életkor szerinti kategorizálás:

gyereknyelv, diáknyelv, ifjúsági nyelv, szleng

azonos hangállomány

különböző szókészlet

azonos grammatika

Megjelenés formája szerint:

Írott, beszélt / előszóban elhangzó nyelv

azonos hangállomány

különböző szókészlet

azonos grammatika

A szaknyelvek rétegzettsége

- a) felső réteg: tudományos, szaktudományos nyelv**
- b) középső réteg: szakmai köznyelv**
- c) alsó réteg: szakmai társalgási nyelv, műhelyzsargon**

Szavak szemantikai kapcsolata

1. nincs kapcsolat
2. azonos alak, nem összefüggő jelentés
3. rokon értelműség, szinonimitás
4. alá-fölérendeltség, hiponímia
5. társas viszony, azonos fogalomkör
6. közös felettes, testvériség
7. ellentétes viszony, antonímia
8. etimológiai kapcsolat, genetikus viszony

A szótárak fajtái I.

A. Terjedelem szerint

1. Kiszótár
2. Közép szótár / kézisótár
3. Nagyszótár

B. A nyelvek száma szerint

1. Egynyelvű
2. Két- vagy többnyelvű

A szótárak fajtái II.

C. Az elrendezés szerint

1. Ábécébe soroló
2. Tezaurusz jellegű

D. Az egynyelvű szótár

1. Általános értelmező szótár
2. Nyelvtudományi, nyelvhelyességi szótár
3. Terminológiai, szaknyelvek szótára

A szótár és az „élet” kapcsolata

„Ezt a kis magyar-orosz szójegyzéket a szükség hozta létre. A Vörös Hadsereg magyarországi előnyomulásával egyre inkább égetővé vált egy orosz kézi szótár kiadása, hogy népünknek lehetővé tegyük azt, hogy meg tudja értetni magát az orosz katonákkal. Egy ilyen egyszerű kis segédeszköz sok kárt és bajt küszöbölhet ki.”

**Magyar-orosz szójegyzék, Petőfi Nyomda,
Békéscsaba, 1944. november hó**

Az első szakszótárak

Paulay Károly: Polgári és pörös szótár (Buda, 1827)

Bugát Pál, Schedel Ferenc: Magyar-deák és deák magyar orvosi könyv (Pest, 1833)

Mathematikai műszótár, Magyar Tudós Társaság, (Buda, 1834)

Császár Ferenc: Váltójogi műszótár (Buda, 1840)

Szabó József: Bányaműszótár (Buda, 1848)

Gyürky Antal: Borászati szótár (Pest, 1861)

Divald Adolf, Wagner Károly: Magyar-német és német-magyar erdészeti műszótár (Pest, 1868)

Szótári alapfogalmak

szócikk

címszó jelentésszám meghatározás

teleszkóp fn 1. vál **Tükrös távcső.** *A teleszkóppal vizsgálják az égitesteket.* 2. Gépk **Jármű** lengését csillapító, csőbe épített rugós szerkezet. *Elromlott a motorkerékpár teleszkópja.*

példamondat minősítés

Magyar értelmező kéziszótár

A szótár tartalmáról

**Régi a panasz, hogy amit a szótárainkban keresnek,
nincs meg bennük, és ami megvan, azt nem
keresi senki.**

Füredi Ignác: Közhasznú idegen szótár, 1898

A Műszaki Értelmező Szótár sorozat

Vásárhelyi Boldizsár: Közlekedésügy.

**Kényszerpályás és közúti közlekedés (Budapest,
1960)**

Lovász Kálmán: Nyomdaipar (Budapest, 1961)

**Pozsonyi Gábor: Filmgyártás és filmtechnika
(Budapest, 1975)**

Hatala Pál: Fémkohászat (Budapest, 1992)

Részlet a *Nyomdaipar* szótárból

kruda kinyomott, de a kiadó utasítására kötetlen állapotban hagyott és ily módon tárolt könyvpéldányok, illetve további feldolgozásra váró nyomott és hajtogatott ívek

der Rohdruckbogen

book in sheets

pacsky, szvjazky

A terminus

A szaknyelv eleme a szakszó, a terminus.

Jellemzője:

- 1. definiált**
- 2. egyértelmű, monozém és nem polizém**
- 3. motiváltsága legtöbbször másodlagos**
- 4. szófaját tekintve legtöbbször főnév**

A szakszóalkotás és szakkifejezések alkotásának alapelvei

Az új terminus legyen:

- 1. szabatos, egyértelmű, találó, pontos**
- 2. alkalmas, lényegre törő, rövid, könnyen kiejthető**
- 3. szemléletes, megjegyezhető**
- 4. helyes, magyaros, hajlékony, tovább képezhető**
- 5. egyöntetű, általános, rendszerszerű**
- 6. állandó jelentésű**
- 7. legyen összhangban más terminusokkal**

A szakszóalkotás és szakkifejezések alkotásának módjai

- 1. köznyelvi szó átvétele**
- 2. metaforikus megnevezés**
- 3. szóösszetétel**
- 4. szócsoport alkotás**
- 5. mozaikszó, betűszó alkotása**
- 6. betűjeles szavak alkotása**
- 7. tükörfordítás**

Köznyelvi szavak terminusként

Az orvosi szaknyelvben:

cukros, császár, híd, korona, pólya, sín, tükrör

A számítástechnika nyelvében:

egér, ház, lemez, mentés, tűzfal, vírus

A terminológiával, a szaknyelvvvel kapcsolatos teendők ma

- 1. Új terminusok alkotása (a hiányzók pótlása)**
- 2. Szakterület terminusainak rendszerezése, karbantartása**
- 3. Oktatás**
- 4. Terminológia adatbázisok építése**
- 5. Szakszótárak összeállítása**
- 6. A szakszavak helyes beépítése a köznyelv szótáraiba**

Az ÉRTSz. gyógyszerészeti szakszavai

alapanyag (3a), ampulla (1), bróm (2), cinkkenőcs (csz), csontképző (csz), fiola (1), görcsoldó (csz), gyapot (3a), gyógykenőcs (csz), gyógyszerkönyv (csz), hánytatószer (csz), higanykenőcs (csz), izgatószer (csz), kenőcs (2), keverék (2c), kodein (csz), köptet (csz), köptető (csz), kúp (4), leukoplaszt (csz), morfium (csz), old (3a), ólomecet (3a), ostya (2), pepszin (1a), pilula (csz), sebkenőcs (csz), szaturál (1), széntabletta (csz), taksál (2), tinktúra (csz), tok (1c), üvegcsese (1a), végbélkúp (csz)

A kétnyelvű szakszótárírás lépései

- 1. szakszavak gyűjtése párhuzamos korpuszokból**
- 2. párba állítás, a hiányzó alakok pótlása**
- 3. lektorálás**
- 4. a közzététel (nyomdai, internetes) előkészítése**

A kétnyelvű szakszótárírás követelményei

- 1. hierarchikus elrendezettség, tezaurusz forma**
- 2. folyamatos megújíthatóság**
- 3. szövegkörnyezet (példamondat) megadása, elérhetősége**
- 4. a szaknyelvi rétegek feltüntetése**

A jól elkészített tezaurusz

- 1. egyértelmű**
- 2. normatív**
- 3. a kapcsolatok objektívek**
- 4. a kapcsolatok sokoldalúak**
- 5. decentralizált**
- 6. hierarchikus**
- 7. a hivatkozások inverzek**
- 8. bővíthető**
- 9. javítható**

A tezaurusz utalásrendszere

- A) szinonima reláció
- B) konjunktív, együttes reláció
- C) alosztályok
- D) nem--faj reláció
- E) egész--rész reláció
- F) rendeltetés--eszköz reláció
- G) tulajdonság reláció
- H) egyéb hierarchikus relációk